

Децентралізація по-українськи в контексті європейського досвіду місцевого самоврядування

Петро ШЛЯХТУН,
доктор філософських наук,
професор

Валерій КОЛЮХ,
кандидат політичних наук,
доцент

Внесений Президентом України 1 липня 2015 року на розгляд до Верховної Ради проект закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» аналізується на відповідність основним положенням Європейської хартії про місцеве самоврядування, порівнюється з відповідними положеннями конституцій деяких європейських держав. Увага зосереджена на тих положеннях законопроекту, які у чомусь не відповідають хартії і в разі закріплення їх у Конституції можуть мати негативні наслідки для функціонування місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, субсидіарність, законопроект, конституція.

Децентрализация по-украински в контексте европейского опыта местного самоуправления

Петр ШЛЯХТУН, доктор философских наук, профессор

Валерий КОЛЮХ, кандидат политических наук, доцент

Внесенный Президентом Украины 1 июля 2015 года на рассмотрение в Верховную Раду проект закона «О внесении изменений в Конституцию Украины (относительно децентрализации власти)» анализируется на соответствие основным положениям Европейской хартии о местном самоуправлении, сравнивается с соответствующими положениями конституций некоторых европейских государств. Внимание сосредоточено на тех положениях законопроекта, которые в чем-то не соответствуют хартии и в случае закрепления их в Конституции могут иметь отрицательные последствия для функционирования местного самоуправления в Украине.

Ключевые слова: децентрализация, местное самоуправление, субсидиарность, законопроект, конституция.

Decentralization in Ukrainian way in the context of European experience of local self-government

Petro SHLYAHUNTUN, Doctor of Philosophy, Professor

Valeriy KOLIUKH, PhD in Political Science, Associated Professor

The bill on making amendments to the Constitution of Ukraine (concerning the decentralization of powers), which was initiated by the President of Ukraine on the 01 of July 2015, is analysed for compliance to the provisions of the European Charter of Local Self-Government and compared with the provisions of constitutions of some European countries. The attention focuses on those provisions of the bill that are not meet to the Charter and in the case of its adoption will have negative effect on the local self-government in the Ukraine.

Keywords: decentralization, local self-government, subsidiarity, bill, constitution.

Ще до подання Президентом України П. Порошенком 1 липня 2015 року на розгляд до Верховної Ради проекту закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» деякі його положення, оприлюднені в ЗМІ окремими членами Конституційної комісії, зазнавали критики з боку науковців і політиків. Розміщення законопроекту на сайті Верховної Ради України [1] є реальною підставою для його наукового аналізу. Метою статті є з'ясування того, як положення законопроекту «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» співвідносяться з відповідними положеннями прийнятої Радою Європи 1985 року Європейської хартії про місцеве самоврядування та конституцій європейських країн з унітарною формою державного устрою, яку має й Україна (хартію підписали представники держав – членів Ради Європи, а не представники органів місцевого самоврядування, тому її доцільно називати хартією «про місцеве самоврядування», а не хартією «місцевого самоврядування»).

Під децентралізацією влади розуміють передання функцій і повноважень щодо управління суспільними справами від центральних до територіальних органів державної влади та органів місцевого самоврядування. В Україні як унітарній державі таке передання відбувається до органів місцевого самоврядування, організація та функціонування якого мають відповідати вимогам Європейської хартії про місцеве самоврядування, до якої Україна приєдналася 1997 року.

Одразу потрібно зауважити, що основні положення законопроекту загалом відповідають вимогам хартії і не потребують докладного аналізу, проте є низка таких положень, які потребують уточнення.

Розбіжності законопроекту з хартією виникають вже у зв'язку з визначенням місцевого самоврядування. Згідно з офіційним україномовним перекладом хартії, складеної англійською і французькою мовами:

«1. Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання й управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення.

2. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення ніяким чином не заважає використанню зборів громадян, референдумів або будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом» (ст. 3) [2].

Дещо інший вигляд має майже дослівний переклад частини першої цієї статті з франкомовного оригіналу хартії:

«1. Під місцевою автономією розуміють право і дійсну здатність територіальних колективів (*les collectivités locales*) регулювати й вирішувати (управляти) в межах закону, під їх власну відповідальність і на користь їхнього населення значну частину суспільних справ» [3].

Отже, якщо у франкомовному оригіналі суб'єктами місцевого самоврядування визнаються територіальні колективи, то в україномовному перекладі ними виявляються не територіальні колективи (громади), як мало би бути, а органи місцевого самоврядування, що далеко не одне й те саме. Ще однією особливістю України у цьому відношенні є те, що в ній – відповідно до так званої громадянської концепції місцевого самоврядування – територіальними громадами як суб'єктами місцевого самоврядування конституційно визначено тільки спільноти жителів населених пунктів – сіл, селищ, міст: «Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішу-

вати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» (ч. 1 ст. 140) [4], а спільноти жителів районів і областей територіальними громадами і, відповідно, суб'єктами місцевого самоврядування не визнаються. Наслідком цього стали, зокрема, конституційне визначення районних та обласних рад «органом місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст» (ч. 4 ст. 140) [4], відсутність докладного конституційного визначення їхніх повноважень щодо предметів відання (обласні та районні ради тільки «затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні й обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції) (ч. 2 ст. 143) [4] та їхнього права на формування власного виконавчого органу (комітету).

Законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» основні повноваження щодо місцевого самоврядування також зосереджує на базовому рівні у громади. Районна та обласна ради (цього разу – з їхніми виконавчими комітетами), як і раніше, визначаються «органом місцевого самоврядування, що відповідно представляють і реалізують спільні інтереси територіальних громад району, області» (ч. 7 ст. 140) [1], а їхні конституційні повноваження виявляються ще обмеженішими:

«Обласна, районна рада:

1) затверджує обласний, районний бюджет для виконання спільних проектів, у тому числі за рахунок коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів, та контролює їх виконання;

2) вирішує інші питання, віднесені законом до її компетенції.

Обласна рада затверджує регіональну програму соціально-економічного та культурного розвитку області й контролює її виконання» (ч. 2, 3 ст. 133) [1] (районна рада такого повноваження щодо району не матиме).

Тож децентралізація влади здійснюється за принципом «сильні громади – слабкі регіони», обласні й районні ради, крім права на формування власного виконавчого комітету, конституційно від неї нічого додатково не отримують. Навпаки, вони втрачають повноваження затверджувати районні й обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами. Понад те, згідно із законопроектом щодо децентралізації влади обсяг конституційних повноважень самих територіальних громад (ч. 1 ст. 143) [1] залишається незмінним, ці повноваження збігаються не тільки за змістом, а й за визначеннями – майже дослівно – із закріпленими в Конституції України (ч. 1 ст. 143) [4]. Законопроектом розширюється тільки матеріальна і фінансова основи місцевого самоврядування, зокрема за рахунок частини загальнодержавних податків (ст. 142) [1].

Найбільш децентралізованими вважаються ті унітарні держави, в яких конституційно розмежовано сфери компетенції держави і самоврядних територіальних одиниць вищого рівня, як це зроблено, наприклад, в Італії та Іспанії [5]. А вже в межах компетенції таких одиниць розмежовуються сфери компетенції між органами самоврядування нижчого, середнього і вищого рівнів. Поширеною є думка, що такий розподіл здійснюється за принципом субсидіарності, згідно з котрим до вищих ланок управління передаються тільки ті питання, з вирішенням яких не можуть ефективно впоратися нижчі ланки.

Як зазначає український фахівець у галузі муніципального права О. Батанов, «у федеративних та муніципальних відносинах субсидіарність означає принцип, згідно з яким на національному рівні виконуються лише ті функції, що не можуть бути з більшою ефективністю та дієвістю виконані на нижчому рівні. У такому розумінні принцип субсидіарності застосовується у сфері розподілу повноважень між місцевим самоврядуванням і державою (в державах з унітарним устроєм), а також місцевим самоврядуванням та суб'єктами федерації, федерацією загалом (у державах з федеративним устроєм)» [6].

Принцип субсидіарності передбачений і законопроектом щодо децентралізації: «Розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування громад, районів, областей визначається законом на основі принципу субсидіарності» (ч. 4 ст. 143) [1]. При цьому особливо наголошується, що принцип повністю відповідає Європейській хартії про місцеве самоврядування. Проте в хартії про нього не йдеться ні змістовно, ні термінологічно. Вона проголошує дещо інший принцип визначення обсягу повноважень органів місцевого самоврядування – принцип залишкової компетенції, який полягає у тому, що до відання органів місцевого самоврядування належать будь-які питання, за винятком вилучених із їхньої компетенції або належних до компетенції інших органів: «2. Органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу» (ч. 2 ст. 4) [2].

Принцип залишкової компетенції більшою мірою, ніж принцип субсидіарності, відповідає вимогам щодо децентралізації влади. Найхарактернішим він є для найбільш децентралізованих – так званих дуалістичних – федерацій, в конституціях яких предметно визначено тільки сферу виключної компетенції федерації, а будь-які інші питання (залишкова компетенція) віднесено до сфери компетенції її суб'єктів (наприклад, у США). Принцип залишкової компетенції у поєднанні з принципом конкурентної компетенції (у сфері конкурентної компетенції рішення повноважні ухвалювати і держава, і органи влади територіальних одиниць) застосовується, наприклад, у розподілі сфер компетенції держави й областей в Конституції Італії 1947 року:

«Законодавча влада належить державі та областям за дотримання Конституції і зобов'язань, що випливають із права Європейського співтовариства, і міжнародних зобов'язань.

Держава володіє правом виключного законодавства у наступних сферах: ...

До сфери конкуруючого законодавства належать: ... Сфери конкуруючого законодавства належать до законодавчої влади області, за винятком установа основних принципів, які резервуються за законодавством держави.

Областям належить право законодавчої влади у будь-якій сфері, спеціально не закріпленій за державою» (ч. 1–4 ст. 117) [7].

Найбільше питань виникає у зв'язку зі скасуванням інституту місцевих державних адміністрацій, запровадженням інституту префектів та наділенням Президента України широкими повноваженнями щодо впливу на органи місцевого самоврядування.

Згідно із законопроектом:

«Виконавчу владу в районах і областях, у Києві та Севастополі здійснюють префекти...

Префекта призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Кабінету Міністрів України Президент України» (ч. 1, 3 ст. 118) [1].

«Префект на відповідній території:

1) здійснює нагляд за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування;

2) координує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснює нагляд за додержанням ними Конституції і законів України;

3) забезпечує виконання державних програм;

4) спрямовує і організовує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та забезпечує їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації;

5) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України» (ч. 1 ст. 119) [1].

Крім того, префект зупиняє дію актів місцевого самоврядування з мотивів невідповідності їх Конституції чи законам України з одночасним зверненням до суду (ч. 2 ст. 144) [1].

Президент України не тільки призначає на посаду та звільняє з посади префекта (за поданням Кабінету Міністрів України), а й може скасовувати акти префектів, видані на здійснення повноважень, визначених пунктами 1, 4, 5 частини першої статті 119 (ч. 3 ст. 119) [1]. Крім того, «у разі ухвалення головою громади, радою громади, районною, обласною радою акта, що не відповідає Конституції України, створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці, Президент України зупиняє дію відповідного акта з одночасним зверненням до Конституційного Суду України, тимчасово зупиняє повноваження голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради та призначає тимчасового державного уповноваженого. Тимчасовий державний уповноважений спрямовує та організовує діяльність відповідних виконавчих органів місцевого самоврядування громади, виконавчого комітету районної, обласної ради.

Конституційний Суд України розглядає таке звернення Президента України невідкладно.

У разі визнання Конституційним Судом України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради таким, що відповідає Конституції України, Президент України скасовує акт, виданий відповідно до частини третьої цієї статті.

У разі визнання Конституційним Судом України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради таким, що не відповідає Конституції України, Верховна Рада України за поданням Президента України достроково припиняє повноваження голови громади, ради громади, районної, обласної ради та призначає позачергові вибори у визначеному законом порядку» (ч. 3–6 ст. 144) [1].

Очевидно, що наведені положення статті 144 сформульовано значною мірою під впливом нинішньої боротьби із сепаратизмом на Сході України. Такі повноваження Президента України нічого спільного з децентралізацією влади не мають. Крім того, формулювання «створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці» можуть використовуватися і з метою боротьби з регіональною політичною опозицією.

За чинними конституційними нормами Президент України подібних повноважень щодо впливу на органи місцевого самоврядування не має. Лише Верховна Рада України – згідно із Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року [8] – за наявності передбачених цим законом підстав може призначити позачергові вибори сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради (ч. 4 ст. 78) чи сільського, селищного, міського голови (ч. 5 ст. 79) і тим самим достроково припинити їхні повноваження.

Під час виступу з нагоди Дня Конституції Президент України П. Порошенко наголосив: «У День Конституції ще раз хотів би запевнити у своїй відданості парламентсько-президентській моделі, до якої Україна повернулася завдяки Революції гідності... Мені вистачає того, що дає

Конституція, і просити більшого, як це робили президент-попередники, не маю жодного наміру» [9]. Попри таку заяву поданий Президентом на розгляд до Верховної Ради законопроект передбачає значне розширення його повноважень щодо впливу на органи місцевого самоврядування – як через контрольованих ним префектів, так і безпосередньо – шляхом зупинення дії актів та повноважень органів місцевого самоврядування, а також через внесення до Верховної Ради подання щодо дострокового припинення повноважень та призначення позачергових виборів органу місцевого самоврядування. За наявності у Президента України таких широких конституційних повноважень щодо впливу на органи місцевого самоврядування від автономії останнього може мало що залишитися.

Згідно з Європейською хартією про місцеве самоврядування «органи місцевого самоврядування мають право використовувати засоби правового захисту для забезпечення вільного здійснення своїх повноважень і поважання принципів місцевого самоврядування, які утілені в конституції чи національному законодавстві» (ст. 11) [2]. Проте законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» жодних таких засобів не передбачає. Якщо згідно з чинними конституційними нормами обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, наслідком чого може стати його відставка (ч. 9, 10 ст. 118) [4], то нічого такого стосовно префектів у законопроекті не знаходимо. Залишається сподіватися лише на загальну норму статті 145 Конституції України: «Права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку» [4].

У законопроекті не вирішено також питання щодо підпорядкування префектів району префектам області, не визначено правові засоби впливу останніх на перших.

Адміністративний нагляд є складовою поширеною в Європі романо-германської моделі організації публічної влади на місцях і передбачений Європейською хартією про місцеве самоврядування з певними обмеженнями:

«1. Будь-який адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування може здійснюватися тільки згідно з процедурами та у випадках, передбачених конституцією або законом.

2. Будь-який адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування, як правило, має на меті тільки забезпечення дотримання закону та конституційних принципів...

3. Адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування здійснюється таким чином, щоб забезпечити домірність заходів контрольного органу важливості інтересів, які він має намір охороняти» (ст. 8) [2].

Принципово важливим є те, що в європейських країнах посадова особа, яка здійснює адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування (префект, урядовий комісар, представник держави, воєвода), є представником уряду, а не президента, призначається на посаду і звільняється з посади урядом і несе перед ним відповідальність [10]. В Україні префекти фактично будуть представниками Президента в адміністративно-територіальних одиницях, тоді як вони мають бути представниками Кабінету Міністрів. Те, що Президент призначатиме на посаду та звільнятиме з посади префектів за поданням Кабінету Міністрів, істотно його впливу на них не обмежуватиме, оскільки за такого порядку призначення і звільнення вирішальну роль відіграє той, хто призначає і звільняє, а не той, хто пропонує. Про що наочно свідчить практика призначення на посаду і звільнення з посади голів місцевих державних адміністрацій – Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України. Крім того, в разі належності Президента і Прем'єр-міністра до опозиційних одна щодо одної полі-

тичних сил призначення чи звільнення префектів узагалі може бути заблоковане.

У демократичних європейських державах президент не має таких широких конституційних повноважень щодо впливу на органи місцевого самоврядування, які передбачаються для Президента України. Наприклад, у Польщі, що подається нам за зразок організації місцевого самоврядування, згідно з Конституцією 1997 року нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування здійснюють глава уряду і воєвода як представник уряду у воєводстві, достроково припинити повноваження представницького органу місцевого самоврядування парламент (нижня палата – Сейм) може за пропозицією глави уряду, а не президента:

«1. Діяльність територіального самоврядування підлягає нагляду під кутом зору законності.

2. Органами нагляду за діяльністю одиниць територіального самоврядування є Голова Ради Міністрів і воєводи, а у сфері фінансових справ – регіональні рахункові палати.

3. Сейм за пропозицією Голови Ради Міністрів може розпустити представницький орган територіального самоврядування, якщо цей орган грубо порушує Конституцію або закони» (ст. 171) [11].

Передбачувани широкі конституційні повноваження Президента України щодо впливу на органи місцевого самоврядування, особливо здійснювані в разі загрози порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрози національній безпеці, нерідко виправдовують, хоч як це дивно, навіть представники Венеціанської комісії, тим, що згідно з Конституцією України «Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина» (ч. 2 ст. 102) [4]. Проте під це конституційне положення можна підвести які завгодно повноваження Президента. Згідно з Конституцією Франції 1958 року Президент Республіки також «є гарантом національної незалежності, цілісності території, дотримання міжнародних договорів» (ч. 2 ст. 5) [12], проте вона не передбачає таких широких його повноважень щодо впливу на органи місцевого самоврядування.

Доцільно зробити також деякі термінологічні уточнення щодо тексту законопроекту.

У законопроекті немає чіткості в розмежуванні таких ключових понять, як «громада» і «територіальна громада».

Іншомовне слово «префект» можна замінити звичною для нас назвою «голова державної адміністрації» або «глава державної адміністрації» – районної чи обласної (є посада «глава адміністрації Президента України»). У цьому разі самі місцеві державні адміністрації можуть бути трансформовані у такий управлінський апарат, який передбачається для префекта. За умови оптимального розмежування повноважень трансформовані місцеві державні адміністрації могли б ефективно функціонувати паралельно із новоствореними виконавчими комітетами районних і обласних рад.

У тексті Конституції України щодо актів і рішень вживається слово «приймається», а не «ухвалюється», наприклад: «Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти...» (ст. 91), «Президент України приймає рішення...» (ч. 9, 10 ст. 118), «Органи місцевого самоврядування... приймають рішення...» (ч. 1 ст. 144). У тексті законопроекту вживається слово «ухвалення»: «У разі ухвалення головою громади, радою громади, районною, обласною радою акта...» (ч. 3 ст. 144). Повинно бути так, як у Конституції. Тим паче що «ухвалюють» рішення тільки колегіальні органи, а окремі посадові особи (у цьому разі – голова громади) рішення «приймають».

Не слід також вживати терміни «мешканці» – замість «жителі», «поселення» замість «населений пункт» (ч. 6, 7 ст. 133, ч. 2 ст. 130 та ін. законопроекту). У сучасній українській мові слово «мешканець» означає «особу, що займає якийсь приміщення як житло»; у значенні «особа, яка живе у певному місці» він вживається рідко. Тоді як «житель» означає «той, хто взагалі десь живе» [13]. У будинку, квартирі, готелі тощо – мешканці, у селі, місті, районі, області, країні – жителі.

Термін «поселення» багатозначний. Крім «населений пункт», «селище», він означає також «місце осілого життя людей, що виникло з розвитком землеробства», «місце, де оселяється хто-небудь», «місце, де оселяються, гніздяться великою масою деякі тварини, птахи, комахи і т. ін.», «місце... заслання» [14].

«Мешканці», «поселення» мають залишитися поза текстом законопроекту – так само, як і пропонувані деякими науковцями і політиками архаїзми «волесть», «повіт», «державний урядник».

Отже, аналіз законопроекту «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» в контексті європейського досвіду місцевого самоврядування засвідчує, що законопроект ґрунтується на розумінні територіальної громади як спільноти жителів тільки населених пунктів, абсолютизує місцеве самоврядування на цьому рівні, недооцінює самоврядні можливості спільнот жителів районів і областей, фактично зводить децентралізацію влади до створення виконавчих комітетів обласних і районних рад та розширення фінансової основи місцевого самоврядування, значно розширює повноваження Президента України щодо впливу на органи місцевого самоврядування, що суперечить самій ідеї децентралізації влади.

Список використаних джерел

1. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812

2. Європейська хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Офіційний переклад // Муніципальне право зарубіжних країн: навч. посіб.: У 3 ч. / за заг. ред. П. Ф. Мартиненка. – К.: Знання України, 2005–2006. Ч. 3 / авт. й упоряд.: В. Ю. Барвіцький, О. В. Батанов. – 2006. – С. 154–161.

3. *Малкіна Г. М.* Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект): монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – С. 178.

4. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Із змінами, внесеними Законом України № 2222-IV від 08.12.2004 року. Офіційне видання. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 160 с.

5. *Колюх В.* Регіоналізм як можлива форма децентралізації влади в Україні / В. Колюх // Віче. – 2015. – № 7. – С. 34–37.

6. *Батанов О.* Субсидіарність / О. Батанов // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – С. 696–697.

7. Конституція Італійської Республіки // Конституції зарубіжних держав: учебное пособие / сост. В. В. Маклаков. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – С.180–212.

8. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – С. 170.

9. *Коваленко С.* Президент запевнив, що більших повноважень не потребує / С. Коваленко // Голос України. – 2015. – 1 липня.

10. *Колюх В.* Представник Президента чи уряду? / В. Колюх // Віче. – 2014. – № 14. – С. 9–13.

11. Конституція Республіки Польща // Конституції государств Европы: В 3 т. / Л. А. Окуньков (общ. ред. и вступ. ст.). – М.: НОРМА, 2001. – Т. 2. – С. 686–732.

12. Конституція Французької Республіки // Там же. – Т. 3. – С. 411–434.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 276, 523.

14. Там само. – С. 890.

References

1. *Proekt Zakonu Ukrainy 'Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo detsentralizatsii vlady)'* [Draft Law of Ukraine 'On Amendments to the Constitution of Ukraine (concerning the decentralization of power)']. Available at: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812>

2. 'Європейська хартія місцевого самоврядування' [European Charter of Local Self-Government] (2006) in *Munitsypalne pravo zarubizhnykh krain* [Municipal law of foreign countries], vol. 3, Kyiv: Znannia Ukrainy, pp. 154–161.

3. *Malkina H. M.* (2010) *Politychna vidpovidalnist u demokratychnomu suspilstvi (instytutsionalnyi aspekt): monohrafiia* [Political responsibility in the democratic society (institutional aspect): monograph]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr 'Kyivskiy universytet', p.178.

4. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy No. 254k/96-VR vid 28 chervnia 1996 roku zi zminamy, vnesenymy zghidno iz zakonamy No. 2222-IV vid 8 hrudnia 2004 roku* [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine No. 254k/96-VR, 28 June 1996, as revised by laws No. 2222-IV, 8 December 2004], available at: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>>

5. *Koliukh V.* (2015) 'Rehionalizm yak mozhlyva forma detsentralizatsii vlady v Ukraini' [Regionalism as a possible form of decentralization of power in Ukraine], *Viche*, 7: 34–37.

6. *Batanov O.* (2011) 'Subsydiarnist' [Subsidiarity] in *Politychna entsyklopediia* [Political encyclopedia]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, pp. 696–697.

7. 'Konstitutsiia Italijskoi Respubliki' [The Constitution of the Italian Republic] (2003) in *Konstitutsyi zarubezhnykh gosudarstv* [Constitutions of foreign countries]. Moscow: Volters Kluver, pp. 180–212.

8. 'Zakon Ukrainy 'Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini' vid 21 travnia 1997 roku' [Law of Ukraine 'On Local Government in Ukraine', 21 May 1997] (1997), *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 24: 170.

9. *Kovalenko S.* (2015) 'Prezydent zapevnyv, shcho bilshykh povnovazhen ne potrebuie' [The President as suredth at he does not need more powers], *Holos Ukrainy*, 1 July.

10. *Koliukh V.* 'Predstavnyk Prezydenta chy uriadu?' [Representative of the President or the government?] (2014), *Viche*, 14: 9–13.

11. 'Konstytutsiia Respublyky Polsha' [The Constitution of the Republic of Poland] (2001) in *Konstitutsyi gosudarstv Evropy* [Constitutions of Europe countries] in Okunkov L. A. (ed.), Vol. 2. Moscow: NORMA, pp. 686–732.

12. 'Konstitutsiia Frantsuzskoi Respubliki' [The Constitution of the French Republic] (2001) in *Konstitutsyi gosudarstv Evropy* [Constitutions of Europe countries] in Okunkov L. A. (ed.), Vol. 3. Moscow: NORMA, pp. 411–434.

13. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian Language] (2001), in Busel V. T. (ed.). Kyiv; Irpin: VTF 'Perun', pp. 276, 523.

14. Ibid, p. 890.

